

Зарадюк Зоряна Валентинівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-3364-9565

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СИСТЕМІ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

THE IMPACT OF CORRUPTION IN THE CRIMINAL ENFORCEMENT SYSTEM ON THE REALIZATION OF CONVICTS RIGHT TO A FAIR TRIAL

Анотація. У статті досліджено вплив корупції на реалізацію права засуджених на справедливий суд, який на сьогодні є вагомою проблемою. Підкреслюється, що корупційні прояви у місцях позбавлення волі та під час виконання покарань призводять до порушення принципів законності, рівності і доступу до правосуддя. Встановлено, що хабарництво, зловживання службовим становищем, вибіркове ставлення до засуджених та маніпуляції з процесуальними строками негативно впливають на можливість захисту їхніх прав та подання скарг до судових органів. Право на справедливий суд є одним з основоположних прав людини, яке гарантує кожній особі доступ до неупередженого, незалежного та компетентного суду, створеного відповідно до закону, з метою ефективного захисту її прав, свобод та законних інтересів у межах справедливої, публічної та змагальної судової процедури, що здійснюється у розумний строк.

Авторка дійшла висновку, що корупція у кримінально-виконавчій системі є системною, вкоріненою проблемою, яка підриває основи правосуддя, порушує права засуджених, знижує довіру до державних установ та провокує на вчинення повторних злочинів, а також, що ефективність реалізації права на справедливий суд значною мірою нівелюється корупційними чинниками в пенітенціарній системі. Також у статті виокремлено аспекти, де саме проявляється корупційний складник у пенітенціарній системі.

Зроблено висновок, що подолання корупції у кримінально-виконавчій системі є необхідною умовою для забезпечення верховенства права, формування довіри до судової влади та гарантування справедливості у ставленні до осіб, які відбувають покарання. Ключовою проблемою є неефективна імплементація правових норм та корупційне відхилення, що призводить до порушення принципу верховенства права й змушує засуджених звертатися за захистом до міжнародних інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: суд, кримінальне провадження, засуджений, кримінально-виконавча система, правосуддя, протидія корупції, запобігання корупції, антикорупційна політика.

Abstract. The article examines the impact of corruption on the implementation of the right of convicts to a fair trial, which is currently a significant problem. It is emphasized that corruption in places of deprivation of liberty and during the execution of sentences leads to violations of the principles of legality, equality, and access to justice. It has been established that bribery, abuse of office, selective treatment of convicts, and manipulation of procedural deadlines negatively affect the

possibility of protecting their rights and filing complaints with judicial authorities. The right to a fair trial is one of the fundamental human rights, which guarantees every person access to an impartial, independent, and competent court established by law, with the aim of effectively protecting their rights, freedoms, and legitimate interests within the framework of a fair, public, and adversarial judicial procedure conducted within a reasonable time.

The author concluded that corruption in the criminal justice system is a systemic, deep-rooted problem that undermines the foundations of justice, violates the rights of convicts, reduces trust in state institutions, and provokes repeat offenses. She also concludes that the effectiveness of the right to a fair trial is largely negated by corruption in the penitentiary system. The article also highlights aspects where corruption manifests itself in the penitentiary system.

It was concluded that overcoming corruption in the penal system is a necessary condition for ensuring the rule of law, building trust in the judiciary, and guaranteeing fairness in the treatment of persons serving sentences. The key problem is the ineffective implementation of legal norms and corrupt practices, which lead to violations of the rule of law and force convicts to seek protection from international institutions, in particular the European Court of Human Rights.

Key words: court, criminal proceedings, convicted person, penal system, justice, corruption prevention, corruption counteraction, anti-corruption policy.

Постановка проблеми. Право на справедливий суд є однією з фундаментальних засад демократичної правової держави та гарантоване Конституцією України і міжнародними договорами, зокрема статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Його реалізація має особливе значення у сфері кримінальної юстиції, адже від ефективності судового захисту залежить не лише доля обвинуваченого чи засудженого, але й рівень довіри суспільства до правосуддя. Проте в Україні значною проблемою, яка перешкоджає реалізації права на справедливий суд, залишається корупція. Особливо гостро вона проявляється у кримінально-виконавчій системі, де корупційні прояви стосуються умов відбування покарання, можливостей оскарження незаконних дій адміністрації установ, застосування дисциплінарних стягнень чи процедур звільнення. Такі явища ставлять під сумнів реальність доступу засуджених до судового захисту та ефективність механізмів поновлення їхніх прав.

Актуальність теми зумовлена необхідністю всебічного дослідження впливу корупції у пенітенціарній системі на реалізацію права засуджених на справедливий суд, а також пошуку шляхів удосконалення законодавчого регулювання та практики протидії таким порушенням.

Матеріали та методи. Для дослідження корупційних проявів у кримінально-виконавчій системі щодо реалізації прав засуджених на справедливий суд варто звернути увагу на наукові праці таких авторів, як О. Бондаренко, В. Василик, В. Гарматюк, Д. Колодчин, О. Кучинська та ін. Серед зарубіжних науковців варто виділити Дж. Фаррелл, Дж. Морріс, П. Хольц, Х. Шмідт. Як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники акцентують увагу на систематичних причинах корупції, її впливі на організаційні процеси та права засуджених, у тому числі і на справедливий суд. Наукові джерела свідчать про актуальність

подальшого дослідження для розробки практичних рекомендацій щодо забезпечення рівного доступу до справедливого суду для всіх засуджених.

Поєднання загальнонаукових, правових, емпіричних і міжнародно-правових методів забезпечило комплексний підхід до вивчення проблеми, дозволило поєднати теоретичний аналіз, практичні кейси та статистичні дані, а також сформулювати пропозиції щодо підвищення ефективності боротьби з корупцією та забезпечення права засуджених на справедливий суд. Зокрема, системно-структурний метод дав змогу розглядати пенітенціарну систему як частину комплексної судової системи, де корупційні прояви можуть порушувати функціонування права на справедливий суд. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу Конституції України, Кримінально-виконавчого кодексу, законодавства про запобігання корупції та судової практики. Порівняльно-правовий метод дозволив зіставити українську практику з міжнародними стандартами ЄСПЛ, а також досвідом ЄС і США щодо забезпечення права на справедливий суд і боротьби з корупцією у пенітенціарній сфері. Аналіз судової практики та слідчих матеріалів застосовано для вивчення конкретних випадків корупції в пенітенціарних установах і її впливу на права засуджених. Доктринальний аналіз дозволив узагальнити наукові рекомендації ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій щодо протидії корупції та захисту прав засуджених.

Результати. Основоположними елементами права на справедливий суд є верховенство права та належне здійснення правосуддя незалежним і безстороннім судом. Згідно з Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів», втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом [1].

Україна має прагнення стати повноцінним членом Європейського Союзу, тому повинна забезпечити і право на справедливий суд. Це ключовий елемент європейських стандартів правосуддя. Право на справедливий суд є комплексом конституційно закріплених процесуальних прав. Кожна людина прагне, щоб її справа розглядалася у суді справедливо [2, с. 77]. Сучасні підходи до визначення поняття права на справедливий суд характеризуються своєю різноманітністю та відсутністю єдиного підходу його розуміння і, як наслідок, до застосування у судовій практиці. Вироблення єдиного комплексного підходу до розуміння права на судовий захист є вкрай необхідним для його правильної практичної реалізації [3, с. 172]. Аналізуючи такі основні джерела, як Конституція України, Європейська конвенція з прав людини, практика Європейського

суду з прав людини та інше законодавство України, можна вважати, що це гарантоване право кожної особи на: доступ до правосуддя, розгляд справи незалежним, безстороннім і компетентним судом; справедливу та відкриту процедуру; розгляд справи в розумний строк; змагальність та рівність сторін; право на захист та правову допомогу; презумпцію невинуватості (у кримінальних справах) та право на обґрунтоване та законне рішення; право на ефективне оскарження рішення та право на виконання рішення суду. Це поняття слід розглядати у суб'єктивному та об'єктивному розумінні: «як особисте немайнове право, що забезпечує і можливість звернення до суду за захистом порушених, невизнаних, оспорюваних прав, і безпосередньо сам захист такого права незалежним та безстороннім судом; як об'єктивно виражену систему гарантій, що забезпечують реалізацію такого суб'єктивного права особи [4, с. 132]. Отже, право на справедливий суд є одним з основоположних прав людини, яке гарантує кожній особі доступ до неупередженого, незалежного та компетентного суду, створеного відповідно до закону, з метою ефективного захисту її прав, свобод та законних інтересів у межах справедливої, публічної та змагальної судової процедури, що здійснюється у розумний строк.

Принцип справедливого суду є фундаментальним елементом правової держави та гарантією захисту прав і свобод людини, в тому числі і в місцях позбавлення волі. Найбільш негативним фактором, який впливає на реалізацію права на справедливий суд, є корупція. Корупційні прояви в Державній кримінально-виконавчій службі України створюють недовіру, руйнують авторитет усього персоналу. Корупція дискредитує право як універсальний регулятор суспільних відносин, перетворюючи його на засіб задоволення приватних і корпоративних інтересів [5, с. 53]. Корупція у пенітенціарній сфері – це глибоко вкорінена проблема, що поєднує елементи зловживання владою, порушення прав людини та зв'язки з кримінальним середовищем. Специфікою такого виду корупції є насамперед те, що це замкнута система з обмеженим доступом, ці установи є ізольованими від суспільства та засоби масової інформації мають обмежений доступ, а це своєю чергою сприяє зловживанню з боку персоналу колоній до засуджених. Залежність від адміністрації та обмеженість прав засуджених збільшують можливості тиску та різних маніпуляцій, свавілля тощо. Неформальна ієрархія серед осіб, які відбувають покарання, також породжує додаткові корупційні ризики. Брак фінансування і ресурсів установ, тіньова економіка у в'язницях – все це ті негативні фактори, які сприяють поширенню корупційного складника.

Отже, можна дійти висновку, що корупція у кримінально-виконавчій системі – це системна, вкорінена проблема, яка підриває основи правосуддя, порушує права засуджених, знижує довіру до державних установ та провокує на вчинення повторних злочинів.

Незважаючи на обмеження свободи, за засудженими зберігаються права, гарантовані Конституцією, зокрема право на судовий захист через звернення до суду. Це право є ключовим елементом гарантій дотримання прав людини у сфері виконання кримінальних покарань. Воно забезпечує можливість оскарження дій та рішень адміністрації установ виконання покарань, контролю з боку судових органів за дотриманням законності та реалізацію принципу верховенства права. Окрім Основного Закону, варто згадати Кримінально-виконавчий кодекс України, який, на думку В. Василика, є найважливішим законодавчим актом щодо належного правового регулювання та забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, який закріплює концептуальні засади діяльності щодо реалізації політики у сфері виконання кримінальних покарань в Україні [6, с. 47].

Разом із тим ефективність реалізації права на справедливий суд значною мірою нівелюється корупційними чинниками в пенітенціарній системі. Зокрема, такий вплив може проявлятися у таких площинах, як:

1) порушення принципу рівності перед законом. Корупція може призвести до того, що доступ до правосуддя залежить від матеріальних ресурсів засудженого чи його зв'язків. Це створює нерівність у можливостях захисту прав та інтересів;

2) обмеження доступу до правової допомоги. Нечесні домовленості між персоналом установ виконання покарань та іншими учасниками процесу можуть ускладнювати чи блокувати комунікацію засуджених з адвокатами, правозахисними організаціями та судом, що зумовлює нерівність у можливостях захисту;

3) вплив на доказову базу та судові процедури. У випадках корупційних дій працівників пенітенціарних установ можливе фальсифікування дисциплінарних порушень, підробка документів чи упереджені характеристики поведінки засудженого. Це може прямо вплинути на результати апеляцій, умовно-дострокового звільнення чи перегляду вироку;

4) психологічний та фізичний тиск. Корупція створює умови для вибіркового застосування дисциплінарних заходів, використання незаконного впливу на засуджених. Тиск або погрози можуть змушувати відмовлятися від оскарження рішень чи від заяв у суді;

5) підрив довіри до правосуддя. Системна корупція у пенітенціарній сфері ганьбить принципи верховенства права, адже судові рішення сприймаються засудженими не як справедливий результат процесу, а як наслідок домовленостей чи фінансових можливостей. Це призводить до загальної недовіри до судової системи та правових інститутів держави.

Таким чином, корупція у сфері виконання покарань перетворює судовий захист із універсальної правової гарантії на вибіркового інструмент,

доступність до якого залежить від матеріальних ресурсів та неформальних зв'язків. Як свідчить практика ЄСПЛ, права засуджених у нашій країні, на жаль, перебувають на неналежному рівні забезпечення. Такі справи, як «Вінтман проти України», «Логвіненко проти України», «Петухов проти України», «Сукачов проти України» й інші, красномовно вказують на недосконалість засобів забезпечення та захисту прав засуджених [7, с. 337].

Видається, що для зменшення цього негативного впливу необхідним є:

- внесення змін до КВК щодо чітких гарантій незалежності процесу подання скарг засудженими та закріплення обов'язковості судового контролю за своєчасною передачею звернень до суду;
- розширення діяльності центрів безоплатної правової допомоги в установах виконання покарань;
- спрощення процедури виклику адвоката для засуджених;
- впровадження електронної системи подання скарг і звернень, що унеможливить їх блокування адміністрацією. У грудні 2019 року Міністерство юстиції України оголосило про пілотний проєкт – запровадження сервісу «Онлайнскарга для засуджених» у державній установі «Київський слідчий ізолятор» [8]. Станом на 2025 р. електронна система подання скарг засудженими в Україні не є повноцінно впровадженою в усіх пенітенціарних установах, ці ініціативи, на жаль, не стали стандартною практикою в усій пенітенціарній системі;
- запровадження регулярного незалежного моніторингу дотримання права засуджених на звернення до суду; активізація громадського контролю за пенітенціарними установами;
- системна антикорупційна перевірка персоналу установ виконання покарань; застосування механізмів захисту викривачів у пенітенціарній сфері;
- посилення кримінальної відповідальності за умисне перешкоджання доступу засуджених до правосуддя тощо.

Висновки. Корупція у кримінально-виконавчій системі України суттєво обмежує реальну можливість засуджених реалізувати право на справедливий суд, попри те, що це право гарантоване на законодавчому рівні. Практика показує, що формальні механізми нерідко нівелюються через створення адміністраціями установ штучних перепон у поданні скарг, формальний підхід судів до їх розгляду. Корупційний складник проявляється як у залежності доступу до правосуддя від фінансових ресурсів або неформальних домовленостей, так і у можливості адміністрації чи сторонніх впливів фактично визначати результат судового процесу. Внаслідок цього засуджені позбавляються рівних можливостей у захисті своїх прав, а гарантії залишаються здебільшого формальними.

Ключовою проблемою є не відсутність правових норм, а їх неефективна імплементація та корупційне відхилення, що призводить до порушення

принципу верховенства права й змушує засуджених звертатися за захистом до міжнародних інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини. Подолання цих викликів потребує не лише вдосконалення законодавства, а насамперед створення реальних гарантій його дієвості через посилення антикорупційних механізмів, забезпечення незалежності судової влади та ефективного контролю за діяльністю пенітенціарної системи.

Перелік використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 26.09.2025)
2. Шелевер Н. Конституційне право на справедливий суд у контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. *Юридичний вісник*. 2020. № 5. С. 72–78. DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i5.2004>
3. Завальнюк І. В. До питання поняття права на справедливий суд. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 171–173. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.29>.
4. Романів Х. Б. Забезпечення права на справедливий суд: міжнародне закріплення та вітчизняні здобутки. *Інформація і право*. 2018. № 3(26). С. 131–136. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2018.3\(26\).273309](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2018.3(26).273309).
5. Василик В. В. Запобігання вчиненню корупційних злочинів серед персоналу установ виконання покарань державної кримінально-виконавчої служби України. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимір : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. Київ. 2020. 300с.
6. Василик В. В. Правові засади регулювання та захисту прав громадян, засуджених до позбавлення волі, в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201174.45>.
7. Романов М. В. Захист прав засудженого як правовий феномен. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 334–337. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/84>.
8. Засуджені можуть подати скарги через Інтернет. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/191689_zasudzhen-mozhut-podati-skargi-cherez-nternet (дата звернення: 26.09.2025).

References:

1. Pro sudoustruy i status suddiv: Zakon Ukrayiny vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII [On the judicial system and the status of judges: Law of Ukraine dated 02.06.2016 No. 1402-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (Last accessed: 26.09.2025) [in Ukrainian].
2. Shelever, N. (2020). Konstytutsiyne pravo na spravedlyvy sud u konteksti statyi 6 Konventsii pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku [The Constitutional Right to a Fair Trial in the Context of Article 6 of the 1950]. *Yurydychnyy visnyk*. 5. 72–78. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i5.2004> [in Ukrainian].
3. Zaval'nyuk, I. V. (2020). Do pytannya ponyattya prava na spravedlyvy sud [On the issue of the concept of the right to a fair trial]. *Chasopys Kyivs'koho universytetu prava*. 4. 171–173. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.29> [in Ukrainian].
4. Romaniv, Kh. B. (2018). Zabezpechennya prava na spravedlyvy sud: mizhnarodne zakriplennya ta vitchyznyani zdobutky [Insuring the right to a fair trial: international consolidation and domestic achievements]. *Informatsia i pravo*. 3(26). 131–136. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2018.3\(26\).273309](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2018.3(26).273309) [in Ukrainian].
5. Vasylyk, V. V. (2020). Zapobihannya vchynennyu koruptsiynykh zlochyniv sered personalu ustanov vykonannya pokaran' derzhavnoyi kryminal'no-vykonavchoyi sluzhby Ukrayiny [Prevention of corruption crimes among the personnel of the penitentiary institutions of

the State Penitentiary Service of Ukraine]. *Realizatsiya derzhavnoyi antykoruptsiynoyi polityky v mizhnarodnomu vymiri: materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kyiv. 300 [in Ukrainian].

6. Vasylyk, V. V. (2020). Pravovi zasady rehulyuvannya ta zakhystu prav hromadyan, zasudzhenykh do pozbavlennya voli, v Ukrayini [Legal principles of regulation and protection of the rights of citizens sentenced to imprisonment in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav.* 4. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201174.45> [in Ukrainian].

7. Romanov, M. V. (2020). Zakhyst prav zasudzhenoho yak pravovyy fenomen [Protection of the rights of a convict as a legal phenomenon]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal.* 7. 334–337. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/84> [in Ukrainian].

8. Zasudzheni mozhut' podaty skarhy cherez Internet [Convicts can file complaints online] (Last accessed: 26.09.2025) [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 26.09.2025

Дата прийняття статті: 24.10.2025

Опубліковано: 05.12.2025

